

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ประเทศไทยมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวประมาณ 64.57 ล้านไร่ พันธุ์ข้าวที่เกษตรกรปลูกมากที่สุดในทุกปีคือข้าวขาวดอกมะลิ 105 หรือข้าวหอมมะลิ เพราะพื้นที่เพาะปลูกข้าวของไทยส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่นาที่น้ำฝนไม่มีชลประทานโดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และข้าวหอมมะลิเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศทำให้มีราคาสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่นๆ พื้นที่เพาะปลูกข้าวหอมมะลิในปี 2554 มีประมาณ 24.19 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 34.54 ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวในทุกปี แต่เมื่อมองในแง่ผลผลิตจะพบว่าผลผลิตข้าวทั้งหมดในทุกปีรวม 25.74 ล้านตัน เป็นผลผลิตข้าวหอมมะลิ 7.72 ล้านตัน หรือคิดเป็นร้อยละ 29.99 ของผลผลิตข้าวทั้งประเทศ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2554) แสดงให้เห็นว่าผลผลิตเฉลี่ยของข้าวหอมมะลิต่อไร่ต่ำกว่าข้าวพันธุ์อื่นๆ และต่ำกว่าค่าเฉลี่ยผลผลิตข้าวของประเทศ โดยผลผลิตข้าวเฉลี่ยของประเทศไทยเท่ากับ 475 กิโลกรัมต่อไร่ ในขณะที่ผลผลิตข้าวหอมมะลิเฉลี่ยเพียง 372 กิโลกรัมต่อไร่ สาเหตุเนื่องจากข้าวหอมมะลิเป็นข้าวชนิดไวต่อช่วงแสง ไม่ตอบสนองต่อปุ๋ยเคมี และพื้นที่เพาะปลูกข้าวหอมมะลิกว่ร้อยละ 70 เป็นพื้นที่เพาะปลูกที่อยู่ในเขตนาที่น้ำฝนไม่มีระบบชลประทานรองรับ เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ปลูกข้าวหอมมะลิจึงมีฐานะยากจนและคุณภาพชีวิตที่ต่ำกว่าชาวนาในเขตชลประทานที่ปลูกข้าวพันธุ์ใหม่ที่ไม่ไวต่อช่วงแสงให้ผลผลิตต่อไร่สูง แต่ใช้เวลาในการปลูกสั้นและสามารถปลูกได้หลายครั้งในรอบปี

ดังนั้น จึงมีความพยายามในการยกระดับความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่ปลูกข้าวในพื้นที่ดังกล่าว โดยหน่วยงานของภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ทั้งการแก้ปัญหาประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกรในระดับฟาร์ม การลดต้นทุนการผลิตโดยการใช้ปุ๋ยให้เหมาะสมกับคุณสมบัติของดิน การอบรมให้ความรู้กับเกษตรกรในการจัดการแปลงและการลดต้นทุนโดยการผลิตปุ๋ยเพื่อใช้เองในครัวเรือน หรือการอุดหนุนปัจจัยการผลิตที่จำเป็นในการผลิตข้าวแก่เกษตรกร รวมทั้งการให้เงินชดเชยเมื่อประสบกับภัยธรรมชาติ แต่นโยบายหรือมาตรการที่ดำเนินการส่วนใหญ่ไม่ได้เกิดผลในเชิงประจักษ์มากนัก เกษตรกรยังมีประสิทธิภาพการผลิตต่ำและวนเวียนอยู่ในปัญหาหรือวงจรของความยากจน ทั้งๆ ที่ประเทศไทยยังสามารถส่งออกข้าวได้เป็นอันดับต้นๆ ของโลก และราคาข้าวโดยเฉพาะข้าวหอมมะลิของไทยยังสามารถขายได้ในราคาสูงกว่าข้าวหอมจากประเทศอื่น ดังนั้นรัฐบาลทุกรัฐบาลที่ผ่านมาให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาของชาวนาเป็นสำคัญ มีการใช้นโยบายแก้ไขปัญหาเกษตรกรทั้งในระดับฟาร์มและระดับตลาด โดยนโยบายที่กลายเป็นมาตรการแก้ไขปัญหาหลักของชาวนาในปัจจุบันคือนโยบายรับจำนำข้าวเปลือกของรัฐบาลพรรคเพื่อไทย ที่ถูกพัฒนาจากนโยบายเสริมเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดทุนในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว มาเป็นนโยบายหลักที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาการขาดทุน

ผลผลิตข้าวตกต่ำ โดยยกระดับราคาปรับจํานำข้าวทุกประเภทให้สูงกว่าราคาตลาดประมาณร้อยละ 30 และราคาข้าวหอมมะลิสูงกว่าราคาตลาดประมาณ 4,000-5,000 บาทต่อตัน รวมทั้งขยายขนาดรับจํานำข้าวทั้งในฤดูนาปีและฤดูนาปรังโดยไม่จำกัดปริมาณข้าวที่เข้าร่วมโครงการ ส่งผลให้ปริมาณข้าวที่เข้าร่วมโครงการรับจํานำมีประมาณ 8.66 ล้านตัน หรือ ร้อยละ 32.05 ของผลผลิตข้าวในฤดูนาปี ปี 2555 (คณะกรรมการรับจํานำข้าว, 2556) และเพิ่มเป็น 22.47 ล้านตัน ในปี 2556 เป็นข้าวหอมมะลิ 3.70 ล้านตัน (กรมการค้าภายใน, 2557)

ผลจากการดำเนินนโยบายดังกล่าวถือว่าประสบผลสำเร็จในแง่การยกระดับราคาข้าวเปลือกในประเทศในระยะสั้น แต่หากมองในแง่ของผู้ที่ได้ประโยชน์จากมาตรการดังกล่าวของพบว่า เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการรับจํานำมีเพียงหนึ่งในสี่ ของเกษตรกรทั่วประเทศ และส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่มีพื้นที่นาขนาดใหญ่หรือเป็นเกษตรกรที่เพาะปลูกข้าวในพื้นที่ชลประทาน ในขณะที่เกษตรกรรายย่อยที่มีพื้นที่เพาะปลูกต่ำกว่า 10 ไร่ แทบจะไม่ได้รับประโยชน์เลยเพราะต้องเก็บผลผลิตไว้บริโภคในครัวเรือนไม่มีผลผลิตเหลือเข้าโครงการฯ (อรรพรรณ และทัตพิชา, 2556) ดังนั้นในระดับฟาร์มนโยบายนี้จะเอื้อประโยชน์ให้กับเกษตรกรรายใหญ่และเกษตรกรในพื้นที่ชลประทานที่ได้รับประโยชน์จากการวิจัยและพัฒนาของรัฐบาล ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา มากกว่าเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่นําน้ำฝนซึ่งทำให้ช่องว่างของความไม่เท่าเทียมกันของรายได้เพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่ผลกระทบสำคัญอีกด้านคือปัจจัยด้านคุณภาพของผลผลิต เพราะการขายข้าวของเกษตรกรในโครงการรับจํานำโรงสีทำหน้าที่เป็นเพียงตัวแทนของรัฐบาลในการรับซื้อข้าวจึงอาจจะให้ความสำคัญกับการกำหนดราคาตามระดับชั้นคุณภาพข้าวต่ำลง และการยกระดับราคาปรับจํานำให้สูงเป็นการส่งสัญญาณที่ผิดให้กับเกษตรกร เจ้าของที่ดินและเจ้าของปัจจัยการผลิตอื่น แม้กระทั่งโรงสี ค่าเช่าที่นาและราคาปัจจัยการผลิตทุกชนิดเพิ่มสูงขึ้น เจ้าของที่นาหันมาทำนาเองโดยการจ้างเกษตรกร ชาวนายากจนรายย่อยจึงไม่ได้รับประโยชน์ (มาฆะสิริ, 2554) ในขณะที่มีการใช้พันธุ์ข้าวอายุสั้นมากขึ้นและเกษตรกรจะใช้เครื่องจักรในการเก็บเกี่ยวแทนการใช้แรงงานคนและรีบเร่งเก็บเกี่ยวให้ทันกับการนำข้าวไปขายให้ทันตามระยะเวลาที่รัฐบาลกำหนด จึงส่งผลให้คุณภาพของข้าวไทยในปัจจุบันลดต่ำลง

ในอดีตการคัดเลือกคุณภาพและการดูแลรักษาคุณภาพข้าวของตลาดทำให้ข้าวหอมมะลิไทยมีค่าพรีเมียมสูงกว่าข้าวในเขตชลประทานกว่าเท่าตัว รวมถึงการได้รับยกย่องให้เป็นข้าวหอมคุณภาพดีของโลกทั้งในด้านกายภาพและรสชาติการบริโภคทำให้ตลาดส่งออกข้าวหอมมะลิของไทยขยายตัวเรื่อยมา (สมพร, 2555) แต่โครงการรับจํานำส่งผลกระทบต่อความสามารถในการส่งออกข้าวของไทยอย่างมากในช่วงที่ผ่านมา โดยเฉพาะความเชื่อมั่นต่อคุณภาพข้าวหอมมะลิไทยในตลาดต่างประเทศที่ลดลงเพราะประสิทธิภาพการคัดกรองคุณภาพและการเก็บรักษาคุณภาพข้าวของตลาดต่ำลง ดังนั้น ค่าความจำเพาะของข้าวหอมมะลิไทยที่ตลาดต่างประเทศเคยให้ราคาสูงกว่าข้าวหอมจากประเทศอื่นก็ลดลงตามไปด้วย เมื่อผนวกเข้ากับราคาส่งออกข้าวของไทยที่เพิ่มสูงขึ้น โดยราคาข้าวหอมมะลิไทยเพิ่มขึ้นจาก 963 \$/ตัน ในปี 2552 เป็น

1,099.89 \$/ตัน ในปี 2555 ในขณะที่คุณภาพข้าวหอมมะลิของไทยในสายตาผู้บริโภคต่างประเทศกลับลดต่ำลง เพราะไม่มั่นใจในกระบวนการควบคุมคุณภาพข้าวในโครงการของภาครัฐ ซึ่งจะไม่สามารถรักษามาตรฐานได้เหมือนเช่นการจัดการของภาคเอกชน ส่งผลให้ปริมาณการส่งออกข้าวหอมมะลิของไทยลดลงจาก 2.63 ล้านตัน ในปี 2552 เหลือเพียง 1.93 ล้านตัน ในปี 2555 หรือลดลงกว่าร้อยละ 26 ในขณะที่ปริมาณการส่งออกข้าวขาวชนิดอื่นๆ ลดลงจาก 5.90 ล้านตัน ในปี 2552 เหลือ 5.00 ล้านตัน ในปี 2555 หรือลดลงประมาณร้อยละ 15 (สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย, 2556) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าชนิดข้าวที่ได้รับผลกระทบในภาคการส่งออกและมีสัดส่วนปริมาณการส่งออกลดลงมากที่สุด คือ ข้าวหอมมะลิ

ที่ผ่านมาข้าวหอมมะลิไทยเป็นข้าวหอมมะลิที่มีชื่อเสียงและคุณภาพการบริโภคเป็นอันดับหนึ่งของโลกมาโดยตลอด แต่ผลจากการดำเนินนโยบายของรัฐในช่วงที่ผ่านมา กำลังจะทำให้ตลาดข้าวหอมมะลิ ทั้งด้านคุณภาพของข้าวและความเชื่อมั่นต่อมาตรฐานข้าวหอมมะลิของไทย ในขณะที่คู่แข่งผู้ส่งออกข้าวหอมมะลิ เช่น เวียดนาม จีน และกัมพูชา กำลังพัฒนาข้าวหอมคุณภาพดีเพื่อส่งออกแข่งขันกับข้าวหอมมะลิของไทยในราคาที่ต่ำกว่า ดังนั้นจึงมีคำถามสำคัญเกิดขึ้นในวงวิชาการและนักนโยบายว่าการแทรกแซงตลาดของรัฐบาลโดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรโดยการยกระดับราคาข้าวในระดับฟาร์มให้สูงขึ้น ใช้งบประมาณของประเทศหลายแสนล้านบาท เกษตรกรได้ประโยชน์จากนโยบายนั้นคุ้มค่างบประมาณที่ลงทุนไปหรือไม่ ยิ่งไปกว่านั้นการดำเนินนโยบายที่ผ่านมาหลายนโยบายกลับทำลายกลไกของตลาดข้าวในประเทศ และสร้างอำนาจผูกขาดให้กับคนกลางบางกลุ่ม เช่น โรงสีที่เป็นตัวแทนรับจำนำของรัฐบาล ในขณะที่มีปัญหาเรื่องการจัดการสต็อกข้าวของรัฐบาล ทั้งด้านคุณภาพข้าวที่แปรผันตามเวลาการจัดเก็บ และงบประมาณจำนวนมากที่ต้องใช้ในการบริหารจัดการสต็อก รวมทั้งยังสวนทางกับการดำเนินนโยบายส่งเสริมการผลิตข้าวปลอดภัยและข้าวอินทรีย์ที่ภาครัฐพยายามผลักดันในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งประเด็นด้านการดำเนินนโยบายต่างๆ ของรัฐบาลจะส่งผลกระทบต่อการผลิตข้าวหอมมะลิในระดับฟาร์ม ทั้งการตัดสินใจของเกษตรกร การจัดการคุณภาพข้าวในทั้งและหลังกระบวนการเก็บเกี่ยว

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงทำการวิเคราะห์การดำเนินนโยบายและมาตรการต่างๆ ของรัฐบาลว่าส่งผลกระทบต่อข้าวหอมมะลิในไทยในแง่ใดบ้างและกระทบมากน้อยเพียงใด รวมทั้งหาแนวทางในการดำเนินนโยบายการแก้ไขปัญหาในระดับฟาร์มที่จะไม่ทำลายคุณภาพ กลไกตลาดและภาคการส่งออกข้าวหอมมะลิไทย ที่ถือเป็นชนิดพันธุ์ข้าวหลักที่สร้างรายได้ให้กับภาคการส่งออกข้าวไทยอย่างต่อเนื่องมาหลายทศวรรษ การศึกษาสภาพการผลิต ต้นทุนการผลิต และพฤติกรรมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิในแหล่งผลิตที่สำคัญ จะระบุถึงต้นทุนการผลิตที่แท้จริงในระดับฟาร์มและรูปแบบการจัดการคุณภาพข้าวของเกษตรกรที่เปลี่ยนแปลงไป การรักษาตลาดข้าวหอมมะลิคุณภาพดีและสร้างความเข้มแข็งให้ข้าวหอมมะลิไทยในตลาดเฉพาะ (niche market) เป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งข้อมูลดังกล่าวจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างนโยบาย

การจัดการข้าวหอมมะลิไทยอย่างมีประสิทธิภาพและยังคงรักษาความเป็นผู้นำของข้าวหอมมะลิไทยในตลาดโลกไว้อย่างยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพลวัตการผลิตและการตลาดข้าวหอมมะลิของไทยและตลาดโลกในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา
2. เพื่อศึกษาสถานการณ์การผลิต ปัญหาและอุปสรรค และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการผลิต และการจัดการคุณภาพข้าวหอมมะลิในระดับฟาร์ม
3. เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างต้นทุนการผลิตข้าวหอมมะลิทั่วไปและการผลิตข้าวหอมมะลิแบบอินทรีย์ จำแนกตามสภาพแวดล้อมการผลิตที่สำคัญ
4. เพื่อวิเคราะห์วิถีการตลาด ช่องทางการจัดจำหน่าย และบทบาทของตลาดในการกำหนดคุณภาพของข้าวหอมมะลิ
5. เพื่อสร้างฐานข้อมูลในการพัฒนาข้าวหอมมะลิ ซึ่งนำไปสู่การกำหนดนโยบายการผลิต และการตลาดข้าวหอมมะลิที่เหมาะสม

1.3 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการเชื่อมโยงประเด็นวิจัยข้าวหอมมะลิในระดับมหภาคกับการผลิตข้าวหอมมะลิในระดับฟาร์มและปัญหาด้านการตลาด โดยเฉพาะผลกระทบจากการดำเนินนโยบายและมาตรการแทรกแซงของรัฐในช่วงที่ผ่านมา เพื่อสร้างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่เหมาะสมและเกิดประโยชน์ต่อเกษตรกร ผู้ประกอบการในตลาดข้าวหอมมะลิโดยคำนึงถึงการรักษาคุณภาพของข้าวหอมมะลิเป็นสำคัญ การศึกษาจะเริ่มจากนำเสนอพลวัตการเปลี่ยนแปลงของตลาดและการส่งออกข้าวหอมมะลิของไทยและตลาดโลกในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ร่วมกับการวิเคราะห์สถานการณ์การผลิต โครงสร้างต้นทุนผลตอบแทนการผลิต รายละเอียดขั้นตอนการผลิต การใช้แรงงาน ปัญหาอุปสรรคแนวทางการแก้ปัญหาของเกษตรกร ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการตัดสินใจในการเพาะปลูกหรือส่งผลกระทบต่อการจัดการคุณภาพข้าวหอมมะลิในระดับฟาร์ม รวมทั้งการจัดการด้านคุณภาพข้าวหอมมะลิในฟาร์ม ซึ่งจะจำแนกตามรูปแบบการเพาะปลูกข้าวหอมมะลิทั้งการเพาะปลูกข้าวหอมมะลิทั่วไปและข้าวหอมมะลิแบบอินทรีย์ รวมทั้งเปรียบเทียบการผลิตข้าวหอมมะลิตามสภาพแวดล้อมการผลิตแบบนาข้าวและนาชลประทานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำหรับตลาดข้าวหอมมะลิในประเทศจะทำการวิเคราะห์วิถีการตลาดและช่องทางการจัดจำหน่ายในประเทศ พร้อมทั้งศึกษาพฤติกรรมกำหนดราคาของคนกลางในตลาดที่ส่งผลต่อการจัดการคุณภาพข้าวหอมมะลิ

1.4 ข้อมูลและการสุ่มตัวอย่าง

เพื่อให้การศึกษามีความน่าเชื่อถือและบรรลุวัตถุประสงค์ทั้ง 5 ข้อที่ตั้งไว้ จะรวบรวมข้อมูลที่เป็นสำหรับการศึกษาแบ่งเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานด้านการผลิตและการตลาดข้าวหอมมะลิของไทย เป็นข้อมูลทุติยภูมิที่รวบรวมจากเอกสารวิชาการต่างๆ และ/หรือ จากฐานข้อมูลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้จัดทำขึ้น เช่น สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการข้าว กรมศุลกากร กรมการค้าภายใน และกรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ เป็นต้น

2. ข้อมูลสถานภาพการผลิตข้าวหอมมะลิในระดับฟาร์ม ได้จากการสำรวจข้อมูลเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวหอมมะลิที่สำคัญ โดยเลือกจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และร้อยเอ็ด เนื่องจากมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวหอมมะลิมากที่สุดและยังอยู่ในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ซึ่งถือเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวหอมมะลิคุณภาพของไทยหรือ niche area โดยจะจำแนกกลุ่มตัวอย่างตามสภาพแวดล้อมการผลิตที่ส่งผลต่อคุณภาพข้าวหอมมะลิที่สำคัญ 2 แบบ คือ การปลูกข้าวหอมมะลิในพื้นที่น้ำฝนและพื้นที่น้ำชลประทาน นอกจากนั้นในพื้นที่น้ำฝนจะแบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็นสองกลุ่ม คือ การปลูกข้าวหอมมะลิแบบทั่วไป และการปลูกข้าวหอมมะลิแบบอินทรีย์ โดยจำนวนครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมมะลิปี 2555 ของจังหวัดสุรินทร์ เท่ากับ 165,224 ครัวเรือน (สำนักงานเกษตรจังหวัดสุรินทร์, 2556) จังหวัดบุรีรัมย์ เท่ากับ 225,682 ครัวเรือน (สำนักงานเกษตรจังหวัดบุรีรัมย์, 2556) และจังหวัดร้อยเอ็ด 170,743 ครัวเรือน (สำนักงานเกษตรจังหวัดร้อยเอ็ด, 2556) ดังนั้น จากตารางการกำหนดขนาดตัวอย่างของ Yamane (1967) อ้างอิงจาก Isarael (1992) ณ ระดับค่าความคลาดเคลื่อนของประชากรเท่ากับร้อยละ 10 จะได้จำนวนตัวอย่างในการสำรวจอย่างน้อยจังหวัดละประมาณ 99 ตัวอย่าง รวมจำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น 297 ตัวอย่าง โดยรายละเอียดพื้นที่ศึกษาดังตารางที่ 1.1

3. ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิถีการตลาดและช่องทางการจัดจำหน่ายข้าวหอมมะลิในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นข้อมูลทุติยภูมิการผลิตของโรงสีและผู้ส่งออกที่ได้จากกรมการค้าภายใน กรมส่งเสริมการส่งออก กระทรวงพาณิชย์ และกรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม อีกส่วนหนึ่งเป็นข้อมูลที่ปฐมภูมิที่อธิบายพฤติกรรมของผู้ประกอบการได้มาจากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ประกอบการค้าข้าวหอมมะลิในตลาดระดับต่างๆ ได้แก่ 1) เกษตรกร 299 ตัวอย่าง 2) พ่อค้าท้องถิ่นและโรงสี จำนวน 20 ตัวอย่าง 3) ผู้ค้าส่งข้าวสารในประเทศ หยง และ ผู้ส่งออก จำนวนรวม 6 ตัวอย่าง โดยสำรวจจากเส้นทางการส่งขายข้าวหอมมะลิที่เกษตรกรในพื้นที่ศึกษาซึ่งเป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิที่สำคัญของประเทศส่งผ่านไปยังตลาดทุกระดับ

4. การวิเคราะห์ผลกระทบของนโยบายและมาตรการของรัฐบาลต่อเศรษฐกิจการผลิตข้าวหอมมะลิ จะเก็บรวบรวมมติคณะรัฐมนตรีและผลการประชุมของคณะกรรมการนโยบายข้าว

ที่เกี่ยวข้องอาจส่งผลกระทบต่อข้าวหอมมะลิ หรือการดำเนินการตามโครงการแผนงานของหน่วยงานภาครัฐในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการข้าว กรมชลประทาน เป็นต้น เชื่อมโยงกับข้อมูลสถิติการผลิต การตลาด และการส่งออกข้าวหอมมะลิ

1.5 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จะทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสาร งานวิจัย และสถิติที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์การผลิต การตลาด สถานการณ์การส่งออกและนำเข้าข้าวหอมมะลิของไทยและในตลาดโลก ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน เพื่อเชื่อมโยงพลวัตเศรษฐกิจข้าวหอมมะลิทั้งในและต่างประเทศ

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 จะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และร้อยเอ็ด ซึ่งใช้เป็นตัวแทนการผลิตข้าวหอมมะลิของไทย แบ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทาน โดยข้อมูลที่ต้องการจะประกอบด้วย ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง รายละเอียดขั้นตอนการผลิต การหาความรู้ การจัดการและการใช้แรงงานในแต่ละขั้นตอนการผลิต ปริมาณผลผลิต ต้นทุนผลตอบแทนจากการผลิต รูปแบบการใช้ปัจจัยการผลิต การจัดการคุณภาพผลผลิตข้าวหอมมะลิของฟาร์มแต่ละประเภท ปัญหาการผลิต และแนวทางการแก้ปัญหาของเกษตรกร รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในกระบวนการผลิตและการจัดการคุณภาพข้าวหอมมะลิ จากนั้นจะนำข้อมูลที่สามารถได้มาวิเคราะห์โดยหาค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ และอธิบายโดยใช้ตารางไขว้ (cross tab) สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณ และการประมวลสรุปจากข้อเท็จจริงสำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายความเป็นจริงและถอดบทเรียนเกี่ยวกับสภาพการผลิต กระบวนการเรียนรู้และระบบการจัดการคุณภาพในกระบวนการผลิต ตลอดจนการประมวลปัญหาและการแก้ไขที่ผ่านมาของเกษตรกร รวมทั้งผลกระทบต่อการผลิตในระดับฟาร์มที่เกิดจากนโยบายหรือมาตรการโครงการช่วยเหลือต่างๆ ของรัฐบาล

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การวิเคราะห์เปรียบเทียบต้นทุนผลตอบแทน และโครงสร้างของต้นทุนการผลิตข้าวหอมมะลิของเกษตรกรในสภาพแวดล้อมการผลิตและวิธีการเพาะปลูกที่แตกต่างกันทั้งในพื้นที่ชลประทาน พื้นที่นาฝน การเปรียบเทียบต้นทุนของข้าวหอมมะลินิพันธ์และข้าวหอมมะลิทั่วไป โดยการจำแนกต้นทุนการผลิตตามพฤติกรรมการใช้ปัจจัยการผลิตของเกษตรกร แบ่งต้นทุนออกเป็นต้นทุนคงที่และต้นทุนผันแปร คำนวณในรูปของต้นทุนที่เป็นเงินสดและต้นทุนที่ไม่ใช่เงินสด เพื่อสะท้อนทั้งค่าใช้จ่ายและค่าเสียโอกาสในการใช้ปัจจัยการผลิตของเกษตรกร ซึ่งจะแตกต่างกันตามปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้น

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 การวิเคราะห์วิถีการตลาดและช่องทางการจัดจำหน่ายข้าวหอมมะลิ จะใช้หลักการวิเคราะห์กระบวนการการตลาดและระบบการตลาด ระดับของตลาด คนกลาง และช่องทางการตลาดสินค้าเกษตร ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการ

สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับตลาดข้าวเปลือกหอมมะลิตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ไปจนถึงปลายน้ำ ร่วมกับการวิเคราะห์พฤติกรรมกรรมการกำหนดราคาของคนกลางในตลาดข้าวหอมมะลิของไทย เพื่อสะท้อนการปรับเปลี่ยนบทบาทของคนกลางในการคัดเลือกคุณภาพข้าวหอมมะลิระหว่างกระบวนการรับซื้อ รวมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลผลกระทบของนโยบายรัฐบาลต่อตลาดข้าวหอมมะลิไทย โดยเฉพาะผลกระทบต่อคุณภาพข้าวและช่องทางการกระจาย

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่ 5 จะทำการทบทวนนโยบายของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อการผลิตข้าวหอมมะลิในระดับฟาร์ม ระดับตลาด และระดับส่งออก โดยใช้การวิเคราะห์เชิงคุณภาพในการทบทวนมาตรการ นโยบายและโครงการต่างๆ ของรัฐในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาที่ส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อผู้ที่เกี่ยวข้องในตลาดข้าวหอมมะลิตั้งแต่ต้นน้ำคือเกษตรกร จนถึงปลายน้ำคือตลาดส่งออก โดยเชื่อมโยงกับตัวเลขการเปลี่ยนแปลงทางสถิติด้านสภาพการผลิตและพื้นที่เพาะปลูก รวมทั้งรูปแบบการจัดการของเกษตรกรในระดับฟาร์ม ข้อมูลสถิติด้านการตลาดและการเปลี่ยนแปลงราคาในประเทศ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงส่วนแบ่งการตลาด ปริมาณและชนิดข้าวหอมมะลิในตลาดส่งออก

**ตารางที่ 1.1 จำนวนเกษตรกรตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาสภาพการผลิตข้าวหอมมะลิ
ในระดับฟาร์ม จำแนกตามสภาพแวดล้อมในการผลิต**

สภาพแวดล้อมในการผลิต	เขตพื้นที่ ชลประทาน	เขตพื้นที่น่าน้ำฝน	เขตพื้นที่ปลูก ข้าวอินทรีย์
บุรีรัมย์	35 ครัวเรือน	35 ครัวเรือน	29 ครัวเรือน
อำเภอที่เพาะปลูกข้าวมากที่สุด	อำเภอสตึก	อำเภอประโคนชัย	พุทไธสง, นาโพธิ์
ตำบลที่ปลูกข้าวมากที่สุด	ตำบลท่าม่วง	ตำบลบ้านไทร	** เกษตรกรเครือข่ายผู้ ปลูกข้าวหอมมะลิ อินทรีย์อีสาน
หมู่บ้านที่ปลูกข้าวมากที่สุดใน ตำบล	หมู่ที่ 8 บ้านโนนยาง หมู่ที่ 4 บ้านตราด	หมู่ที่ 2 บ้านไทร	
สุรินทร์	35 ครัวเรือน	35 ครัวเรือน	30 ครัวเรือน
อำเภอที่เพาะปลูกข้าวมากที่สุด	อำเภอรัตนบุรี	อำเภอปราสาท	ปราสาท, ท่าตูม
ตำบลที่ปลูกข้าวมากที่สุด	ตำบลรัตนบุรี	ตำบลโคกสะอาด	** เกษตรกรสมาชิก กองทุนข้าวสุรินทร์
หมู่บ้านที่ปลูกข้าวมากที่สุดใน ตำบล	หมู่ที่ 15 บ้านผือ ใหญ่	หมู่ที่ 9 บ้านร่มเย็น	
ร้อยเอ็ด	35 ครัวเรือน	35 ครัวเรือน	30 ครัวเรือน
อำเภอที่เพาะปลูกข้าวมากที่สุด	อำเภอเสลภูมิ	อำเภอเกษตรวิสัย	เกษตรวิสัย, ปทุมรัตน์
ตำบลที่ปลูกข้าวมากที่สุด	ตำบลนางาม	ตำบลดงศรีน้อย	** สมาชิกสหกรณ์ การเกษตรเกษตรวิสัย, กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว หอมมะลิอินทรีย์ทุ่งกุลาร้องไห้ และกลุ่ม เกษตรกรผู้ผลิตข้าว อินทรีย์อำเภอสว่างแดนดิน
หมู่บ้านที่ปลูกข้าวมากที่สุดใน ตำบล	หมู่ที่ 6 บ้านโพธิ์ตาก หมู่ที่ 1 บ้านโนนโพธิ์	หมู่ที่ 3 บ้านโพน ทอน	
รวม (ครัวเรือน)	105	105	89

1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

